

ún. Visegrádi 4-ek együttműködésének fontosságát, különös tekintettel a legnépesebb Lengyelországra, amelyhez a magyarságot többnyire jó kapcsolatok fűzik. Ez többi szomszédunkról nem mondható el. Jó lenne, ha nem csupán emlegetnénk...

JEGYZETEK

1. Bitskey István, *A Warszewicki-testvérek és Magyarország = Lengyelek és magyarok Európában*, vál. és szerk. Nagy László Kálmán, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2001, 116–122.
2. Várnai Dorota, *Adama Czabrowskiego przygoda z Węgrami = Multikulturalitás, nemzeti identitás, kisebbségek Magyarországon és Lengyelországban*, szerk. Fórián Éva, Debreceni Egyetem, 2004, 179–189.
3. *A „Népek Tavasza” az európai irodalomban. Ferdinand Gregorovius lengyel és magyar dala*, bev. és részben ford. Kovács István, Olsztyn, 2015.
4. Kovács István, „Mindvégig veletek voltunk”. *Lengyelek a magyar szabadságharcban*, Osiris, Budapest, 1998, 465, 470–471, 473.
5. Tadeusz Fangrat, *Itt járt Petőfi*, ford. Radó György, Kortárs, 1973/11, 117–118.
6. D. Molnár István, *Tadeusz Rózewicz magyar témái*, Tiszatáj, 1976/1, 244–246.
7. Tadeusz Rózewicz, *Megmenekült*, ford. Fodor András, Európa, Bp., 1972.
8. *Lengyel tollal a magyar Októberről*, ford. Cséby Géza és mások, vál., szerk. és bev. D. Molnár István, Budapest, 2006. Az idézett 3 vers fordítói: D. Molnár István (1.) és Zsille Gábor (2, 3.).
9. Andrzej Kuśniewicz, *A két Szicília királya*, ford. Fejér Irén, Európa, Budapest, 1987, 99.
10. Bohdan Zadura, *Éles határok*, ford. Kovács István és Zsille Gábor, Magyar Napló, Budapest, 2005.
11. Krzysztof Varga, *Fejlődésregény*, ford. Keresztes Gáspár, Európa, Budapest, 2008, 53.
12. Uő., *Turulpörkölt*, ford. Hermann Péter, Európa, Budapest, 2009.
13. Uő., *Mangalicacsárdás*, ford. Pálfalvi Lajos, Európa, Budapest, 2015.
14. Uő., *Lángos a jurtaban*, ford. Pálfalvi Lajos, Európa, Budapest, 2017.
15. A tárgyalt lengyel írókról, illetve műveikről szóló információkhoz lásd az alábbi monográfiát: D. Molnár István: *A magyarság a modern lengyel irodalomban 1919-1989*, Debrecen, 1995.
16. Gömöri György, *Füst Milán Krakóban*, Jelenkor, 2006/4, 375.
17. Uő., *Czesław Miłosz 1944-ben*, Jelenkor, 2009/12, 1313.
18. Kovács István, *A tér töredékei*, Kézirat, Budapest, 1995.
19. Kerényi Grácia, *Testnek feltámadása*, Szépirodalmi, Budapest, 1982.

GÖMÖRI GYÖRGY

Negyven éves Az ismeretlen fa

Az ismeretlen fa Julian Tuwim fiatalkori szép versének a címe – ezt én még 1955 táján lefordítottam, Koczogh Ákos jóvoltából meg is jelent az akkori *Alföldben*. Amikor jó két évtizeddel később összeállítottam lengyel fordítás-antológiámat, leginkább ez kínálkozott a kötet címéül, több okból: mert önmagában is jól hangzott, és mert fel akartam hívni a figyelmet arra, hogy a modern lengyel líra a legtöbb magyar olvasó számára még mindig *ismeretlen*. A könyvet kemény kötésben amerikai kiadóm, az Occidental Press (Csicsery-Rónay István) hozta ki még 1977 vége felé, de a washingtoni kiadó neve alatt már az 1978-as évszám szerepel.

De miért írok erről a kötetről negyven évvel később? Főleg azért, mert úgy érzem, válogatásom és fordításaim ma is megállják helyüket. Közben ugyan felnőtt

egy vagy két újabb műfordító-nemzedék, de legjobb tudomásom szerint ilyen antológiát egyetlen magyar kiadó sem adott ki a rendszerváltás óta eltelt évtizedekben. Bár a kötet utószavában hangsúlyozom, hogy „válogatásom nem törekszik teljes objektivitásra”, ez áll a legtöbb antológiára, amit a szerkesztő saját ízlése szerint válogat össze. Viszont az 1978-ban általam fölállított értékrend csak annyiban módosult, hogy például Czesław Miłosz verseit akkor még alig ismerte a hazai lengyel, illetve a magyar közönség, viszont az 1980-as Nobel-díj után költészete hirtelen népszerűbb lett Varsóban, mint Amerikában, ahol emigránsként a kaliforniai egyetemen tanított. *Az ismeretlen fába* tőle válogattam be a legtöbb verset, csak egygel kevesebbet, mint az ugyancsak nemzetközi elismerésnek örvendő Zbigniew Herberttől. Herbert, akit barátomnak mondhattam, 1998-ban hunyt el, idén a Lengyel Köztársaság emlékével ünnepelte ezt a mozgalmas életű, sokat vándorló, nagyszerű költőt.

Az antológia 39 költője közül néhányan (Leśmian, Czechowicz) már nem éltek 1956-os első varsói látogatásom idején, de többekkel szerencsére még sikerült akkor megismerkednem – pár hónappal később már sem Konstanty Ildefons Gałczyński, sem Julian Tuwim nem volt az élők sorában. Kettejük közül az érzelmes, lágyabban lírai Gałczyński tette rám az erősebb benyomást, vele többször is találkoztam, egyszer az ő lakásán hallgattam végig lemezzel oroszul a *Jevgényij Anyegin*t, halála napján kellett volna őt újra felkeresnem, ott voltam a temetésén 1953 decemberében. Az antológiába négy verset válogattam be, köztük van a bájos *Kicsi mozik dicsérete*, ami ezekkel a sorokkal végződik: „pompásak a kicsi mozik, / ahol minden megváltozik, / s elfeledve bűját-baját / a szegény is megpihen.”

Gałczyńskiéknél jártamban egyszer megismerkedtem Kirával, a költő lányával, aki orosz irodalmat tanult a varsói egyetemen, s úgy emlékszem, merő kíváncsiságból el is kísértem egy egyetemi órájára. 46 évvel később, 1989-ben Kira felidézte találkozásunkat *Hogyan múltak az évek...* című emlékirataiban, azzal a megjegyzéssel, hogy „hallottam Gy. G. jelentős részvételéről a magyar [forradalmi] eseményekben, ami után örökre elhagyta szülőföldjét”, majd arról, hogy miután levelet írt nekem, elküldtem neki *Az ismeretlen fa* kötetemet apja verseivel, s hogy ezután a „magyar tragédiára” emlékezve, amit Kira nemzedéke velünk együtt végigszenvedett, mindig rám fog gondolni.

Első varsói utam alkalmából jártam Władysław Broniewskinél is, akit akkoriban mint „a legnagyobb lengyel szocialista költőt” tiszteltek. Ő 1962-ban hunyt el, akkor már tudtam a háború alatt az NKVD fogságában írt, sokáig publikálatlan „szovjetellenes” verseiről, és a párizsi *Irodalmi újság*ban búcsúztattam. Esti látogatásom nála kemény vodkaivással társult, ami közben a Nagy Szocialista Költő közölte velem, hogy többre tartja Jeszenyint Majakovszkijnál (eretnek vélemény 1953-ban!), és hogy szereti a magyarokat, mert az első világháború idején, mint az osztrák-magyar hadsereg lengyel légiós hadnagya, gyakran mulatott együtt magyar tisztekkel. Ennek bizonyítékául mindjárt rá is gyűjtött (magyarul) „A szép asszonynak kurizállok...” kezdetű pajzán dalra, amit aztán végigénekelünk. Egy ültünkben megittunk vagy fél liter vodkát, utána nem tudom, hogyan találtam haza a Bristol Hotelbe, ahol csak másnap reggel lettem okádásig másnapos. Broniewskit egyébként különösen azért tiszteltem, mert 1939-ben a német támadás napján írt egy gyémántke-

mény, *Szuronyt szegezze!* című ellenálló verset, amit természetesen bevettem antológiámba – ilyet a magyarban nem ismertem. Egyáltalán, a korabeli lengyel költészet tele volt hiteles antifasiszta versekkel, Galczyńskibe is először *A Westerplatte katonái* című verse miatt szerettem bele, ami azokról a lengyel katonákról szólt, akik a háború elején a Gdańsk-Danzig melletti erődöt tíz napon át védték a rettenetes német túlerővel szemben.

Lengyel versantológiámban bőven szerepeltek emigráns költők – a mi *Nyugatlankhoz* hasonló Skamander-csoport szinte mindegyik kiemelkedő alakjának versét bevettem a válogatásba: volt olyan, akitől csak egy verset, de Tuwimtól, Wierzyńskitől és Slonimskitől kettőt-kettőt. Mindegyik személyes ismerősöm volt, utóbbi 1970-ben, amikor a hatóságokkal utazási problémái voltak, én hívtam meg egy cambridge-i előadásra, de a legközelebb hozzám Kazimierz Wierzyński állt, nem annyira poétikája, mint személyisége miatt. Amikor Londonban megismertem, már túl volt a hetvenen, magas, ezüstös hajú, kifejezetten „szép” férfi fogadott lakásában, ahol lengyel és magyar irodalomról folyt a szó: a költő régi magyar ismerősei, Kosztolányi és Karinthy iránt érdeklődött, akikre a PEN Club találkozójáról emlékezett, és akikkel franciául vagy németül beszélgetett. Amikor teázás után elkísért a földalattiig, még megjegyezte: „Kosztolányi írt rólam egy tárcát, megírta, milyen közelinek érez magához, szinte testvérének... de tudja, én is így voltam vele. Milyen különös, lehetnek az embernek egy életen át francia barátai, mégsem tud velük úgy összeemelegedni, mint pár nap alatt egy magyarral!”

Pan Kazimierz még a „rég” emigránsok közé tartozott, csakúgy mint Jan Brzękowski, a hajdani krakkói avantgárd francia földre távozott tagja, akivel egyszer ebédeltem együtt Párizsban, de fordítói figyelmem kiterjedt olyan „újemigránsokra” is, mint Aleksander Wat. Fiatal korában ő is vadmodernista volt és illegális kommunista, de miután 1939-ben Lwówba (Lvivbe) menekült, itt a szovjet megszállás alatt letartóztatták és a következő évek során megjárta hét szovjet börtönt. Miután semmiképpen sem volt hajlandó lemondani lengyel állampolgárságáról, hosszú szenvedés után végre visszatérhetett Lengyelországba, de keserű, látomásos verseit csak 1957-ben adhatta ki – ez avatta másodszor is fontos költővé. Őt Oxfordban ismertem meg egy konferencián, majd pár hónapig együtt voltunk Berkeleyben, a kaliforniai egyetemen, ahol Wat ugyan nem volt képes tanítani (börtönévei óta borzalmas fejfájások kínozták), de Miłosz unszolására tollba mondta neki életét – ez a könyv *Mój wiek* („Századom”, de fordítható „Az én korom”-nak is), hiteles tanúbizonyság, nem csak életéről, de a két háború közti bonyolult lengyel társadalomról is.

Wat túlélte a háborút, és csak 1967-ben halt meg, de a nála három évvel fiatalabb Józef Czechowicz 1939-ben Lublinban német bombatámadás áldozata lett. Nosztalgikus, szépen csengő, dallamos verseket írt, ezek közül is kedvencem a *Falun* című, aminek zenéje Dsida Jenőre emlékeztet, s úgy hiszem, fordításom jól sikerült, hangulata adekvát az eredeti verssel. Bár az antológia versei közül nem fordítottam újra egyet sem, a *Preludium* című Czechowicz-vers utolsó sorát (az antológia 29. oldalán) ki kell igazítanom, mert az „az ér forrásánál ávét suttagó szarvas áll” értelemszerűen így kell, hogy hangozzék: „ávét suttag az ér a forrásnál szarvas áll”. Andrzej Franaszek részletes Herbert-életrajzából egyébként kiderül,

hogy nemcsak a kortárs Miłosz, de a jóval fiatalabb Zbigniew Herbert is nagyra tartotta a harminchat évesen meghalt Czechowiczot.

Adam Ważyk a hajdani szürrealista költő a Szovjetunióban alakult Kościuszko Hadsereg politikai komisszárjából 1955-ben vált a lengyel Olvadás emblematikus alakjává, amikor megírta *Költemény felnőttek számára* című, többrészes, bátor költeményét. Ezt a verset sokan olvasták, a többi közt Tardos Tibor magyar író, aki aztán *A tengervíz sós* címmel írt egy antisztálinista cikket az *Irodalmi újság*ba, ahol hivatkozott Ważyk akkor már kéziratban terjedő művének néhány sorára: „Az álmodozó Fourier bájosan megjósolta: / a tengerek partját majd limonádé mossa: / És hát nem így van? / Isszák a tengervizet, / s lelkendeznek: / „limonádé! – / Lopva mennek haza / hányni, / hányni”.¹ De Adam Ważyk ekkor még hitt a kommunista rendszer megreformálhatóságában, amiből többek közt budapesti tapasztalatai ábrándították ki, ugyanis az a nap, amikor a Magyar Írók Szövetsége meghívására a magyar fővárosba érkezett, nagyon emlékezetes nap lett számára. Veres Péter, aki a magyar írók képviselőjeként a repülőtéren fogadta, azon nyomban a Bem-szoborhoz vitte, ahol Ważyknak egy irdatlan tömeg tüntetőhöz kellett volna beszélnie – de nem tudott, a helyszínen nem volt elég jó hangerősítő.² (Magam is láttam vagy száz méterről a gyöngye mikrofon előtt kétségbeesetten beszélni próbáló kis, szemüveges emberkét, a vendég lengyel költőt.) Miután a semleges Jugoszlávián át visszatért Varsóba, a hajdani kommunista komisszár megírta élete egyik legjobb versét – a magyar forradalomról. Természetesen be is vettem a *Qui tacet clamant*-ot antológiámba. Itt csak a vers utolsó négy sorát idézném, amiben Ważyk leszámol azzal a mítosszal, hogy „szocialista országok nem viselhetnek egymással szemben háborút”: „Mi, lelkiismerete a történelemnek, / hallgatunk – államérdek ez a néma beszéd... / Hol a felkelők hamván keserű füst terjeng, / A végső mítosz összedől, / De Bem emléke ép.”³

Kevésbé ismert tény, hogy miután a Gomułka-kormányzat betiltotta a néhány ismert író által szerkesztett *Europa* című folyóirat első számát, 1957 májusában Jerzy Andrzejewskivel együtt Adam Ważyk is kilépett a Lengyel Egyesült Munkáspártból. Nem tudom miért, de – minden elismerésem ellenére – későbbi lengyelországi látogatásaim során sohasem kerestem Ważyk társaságát.

Vizont *Az ismeretlen fa* talán leghosszabb darabja Czesław Miłosz drámai dialógus-töredéke, az *Antigoné*. Ez a mű először a párizsi *Kultura* 1957-es úgynevezett „magyar” számában látott napvilágot, ezekkel a bevezető sorokkal: „A magyar munkások, diákok és katonák emlékének ajánlom ezt az 1949-ben írt töredéket”. Antigoné és Iszméné arról beszélget, a holtakat (bármelyik oldalon estek is el) az élők kötelessége méltó módon eltemetni. Ez sem valójában, sem szimbolikusan nem történt meg a háború után a németellenes 1944-es varsói felkelés halottaival, akiknek többsége a londoni emigráns kormány által támogatott Armia Krajowa soraiban harcolt – a kommunista kormányzat ha nem is árulókat, de a Nyugat által „megtévesztett fiatalokat” vélt látni a felkelőkben. Magának Miłosznak sem egyértelmű a varsói felkeléssel kapcsolatos véleménye – tudjuk, hogy az részben azért robbant ki, hogy ne a Vörös Hadsereg, hanem lengyel nemzeti fegyveres erők szabadítsák fel Varsót. (Ezek után viszont túlzott optimizmus volt a felkelők részéről hathatós szovjet segítséggel számolni.) De a halottak szimbolikus eltemetésének

igénye éppígy felmerült a Kádár-rendszer kezdeti korszakában – kiderült például, Nagy Imrét és kivégzett társait milyen embertelen körülmények között, titokban földelték el Kádár és Münnich emberei, és hogy az áldozatok bizony nem voltak egyedül a 301-es parcellában. Ezért tartozott Czesław Miłosz *Antigonéja* az olyan versek közé, amiket tőle legkorábban lefordítottam – ő angolra nem is fordította ezt a versét, és csak az én unszolásomra egyezett bele, hogy azt a cambridge-i Richard Burns-Berengartennel együtt a századfordulón a *The Hungarian Quarterly* számára átültessük, és ezzel végleg helye legyen a teljes Miłosz-életműben.⁴

Ezzel a Nobel-díjas költővel jóval diadalmas nemzetközi kiemelkedése előtt ismerkedtem meg, pontosan 1957 nyarán Strassbourgban; leveleztünk a lengyel irodalomról, és az ő meghívására utaztam át Oxfordból Berkeleybe 1963 augusztusában, hogy egy évig tanítsak a kaliforniai egyetemen. Több nyelven írtam a hozzá fűzött hosszú kapcsolatról,⁵ ami nem volt mentes félreértésektől, de egy rövid el-lenséges szünet után végül is barátsággal helyreállt. Magyarországon Miłosz sokáig feketelistán volt, Bojtár Endre panaszkodott is nekem, hogy (varsói nyomásra) nem tudta belevenni még a háború előtti verseit sem egy általa szerkesztett lengyel antológiába, de a Nobel-díjjal 1980-ban megtört a jég: pár versét, az én fordításomban, azonnal közölte az akkori *Magyar Nemzet*. Később a *Holmi* és a *Korunk*, valamint az 1987-es magyar Miłosz-kötet közölt néhányat fordításaimból, majd egy saját kis kötetem is megjelent tőle, ezt egy szlovákiai magyar kiadó forgalmazta 2001-ben, azt hiszem, kevés könyvesboltba, illetve könyvtárba jutott el.⁶

Az 1921-ben született Tadeusz Różewicznek is sok hely jutott antológiámban. Ő volt az első lengyel költő, akit 1953-ban Budapesten személyesen megismertem, s mivel kedvesen invitált, ha „arra járok”, keressem fel otthonában, pár hónappal később meg is tettem ezt Gliwicében, egy esős, szürke őszi napon. Tadeusz eléggé zárkózott ember volt, de valahányszor találkoztunk, későbbi lakhelyén Wrocławban, vagy Angliában, mindig szívesen beszélgetett velem, emlékezve magyarországi élményeire – az ötvenes évek elején ösztöndíjként hosszabb időt töltött nálunk, és több verset írt Petőfi Sándorról, akiben a népi forradalmárt tisztelte, mint olyant, aki a 19. századi lengyel költészetből hiányzik. (Mickiewiczet származása és neveltetése más irányba terelte, miszticizmusa inkább az angol és német romantikusokkal rokonítja.) Różewiczet hamarosan fordítani kezdtem – csak a verseit, mert nagysikerű drámáit mások fordították magyarra, és abba a vitába sem szóltam bele, ami Kerényi Grácia és Fodor András között a Różewicz-versfordítások miatt kiobbant. Bár Tadeusz Różewicz csak pályája kezdetén írt (ma utópisztikusnak naivnak mondható) szocialista verseket, én a legjobbak közé számítom azt az 1956–57-ben írt versét, *A halottakat*, amiben visszamenőleg leszámol a lengyel értelmiség többségének korábbi behódolásával az új rendszernek. Ez egy vers-litánia arról, mire emlékeznek a halottak, akik mindenkit, bármilyen része is volt a sztálinizmus ördögi hatalmának fenntartásában, „bűnösnek” nyilvánítanak. Hiába-valók az utólagos rehabilitálások is, mivel: „a halottak megszámlálják az élőket / A halottak bennünket nem rehabilitálnak”.

A később ugyancsak irodalmi Nobel-díjas Wisława Szymborskától csak két verset vettem föl az antológiába, pedig hát volt egy olyan harmadik verse, ami már nem sokkal közlése után felkeltette a figyelmemet: a *Temetés*. Ez Rajk Lászlónak és

koncepció perében kivégzett társainak ünnepélyes újratemetéséről íródott, ami 1956 október hatodikán ment végbe, és bizonyos értelemben a pár héttel későbbi forradalom főpróbája volt – ez a nagyszerű, keserű vers megint csak a Lengyel Október rövid életű kultúrpolitikai reformjainak köszönhetően jelenhetett meg a költő 1957-es kötetében.⁷ De ettől a nagyon intellektuális, ám közérthetően filozófáló költőtől mégsem fenti politikai versét vettem be gyűjteményembe, hanem két bájos „magánéleti” verset. Később különösen megkedveltem egy „cicás” versét, a *Macska az elhagyott lakásban* címűt, amelyben az állat rosszkedvűen arról morfondírozik, miért hagyta el gazdája – na, csak jöjjön vissza! Majd megmutatom neki, hogy nem lehet engem csak úgy itt hagyni! (Mulatságos módon, amikor Krakóban egyszer lefényképeztek Szymborskával, ölében ő éppen egy – nem saját – macskát simogatott, ami melleleg angolul illetlen szöviccekre ad alkalmat.)

Zbigniew Herbert, mint már mondtam, teljes súlyával jelen van antológiámban. Van, aki kevésbé szereti „szerepjátzó” verseit – be kell vallanom, én nem ezek közé tartozom, hiszen a *Fortinbras búcsúztatója* és *A prokonzul visszatér* a számomra fontos politikai cselekvés/túlélés problémáját érinti, annak a lehetőségeit bogozgatja. Kihagytam Herbert magyar földön legismertebb versét, amit én fordítottam le legkorábban: egyrészt mert több helyen már megjelent,⁸ másrészt mert nem akartam az egész antológiát túlságosan magyar szempontoknak alárendelni. Viszont nem hagyhattam ki *A hetedik angyalt*, aki voltaképpen arkangyal, és a gnosztikus iratok szerint rendhagyó természetű: a szerény „Semkel” névre hallgat (magyarul el lehet vele játszani: „nekem sem kell”), nem olyan, mint Gábrriel, Michael vagy Rafael, mert nem tökéletes! És bár tudom, az angelológia nem mindenkinek kenyere, a vers humora egyszerűen megkapó – Semkel nem olyan előkelő arkangyal, mint a többiek, és a bizánci festők idealizálják ezt a hetediket, nem merik olyannak festeni, amilyen Herbert szerint valójában: „sötétnek idegesnek / kopottas-ócska rojtos glóriában”.⁹

A kommunista rendszert kezdetétől fogva ellenző Herbert jó barátja volt annak a Wiktor Woroszlaskinek, aki harcos ifjú kommunistából lett az ötvenes évek közepére revizionista marxistává, majd később az egypártrendszer egyik legkövetkezetesebb ellenfelévé, az illegális *Zapis* című folyóirat szerkesztőjévé. Wiktort én már 1953-ban megismertem, de igazából 1956 novemberében barátkoztunk össze, amikor lengyel újságíróként Budapesten járt, és *Magyarországi naplójában* hitelesen tudósított a magyar forradalomról. Wiktortól számos verset és még egy kis prózát is fordítottam emigráns és jugoszláviai magyar lapoknak, aminek ő általában örült, halála után pár évvel pedig egy egész kötetet állítottam össze verseiből és (Kerényi Grácia fordításában) a *Magyarországi naplóból*.¹⁰ Minden magyar tárgyú versét számon tartottam, és antológiámban benne van az a *Város* című, 1956 novemberére datált verse is, ami ugyan nyilvánvalóan a levert forradalom Budapestjéről szól, de egy ideig csak „Port Said” néven lehetett közölni, jöllehet szinte mindenki tudta, hogy Wiktor nem Egyiptomból, hanem Magyarországról küldött jelentéseket a *Nowa Kultura* című lapnak. Wiktorral haláláig folytatott levelezésem egyébként már a varsói Nemzeti Könyvtár birtokában van, gyakran meglátogattam, nála, az ő lakásán ismertem meg a rendszerváltás előtt olyan fontos ellenzéki embereket, mint Jacek Kuroń vagy Barbara Toruńczyk.

Tadeusz Nowak is régi jó ismerősöm volt 1953-ból, amikor mint fiatal, nálam csak pár évvel idősebb költőt, Krakkóban próbáltam rábeszélni, tanuljon meg magyarul, még egy kis szöszedetet is írtam neki kedvcsinálónak. Nowak paraszti sorból származó költő volt, aki a természeti képeket misztikus képzetekkel díszítve írta verseibe, ezért kicsit emlékeztetett Nagy Lászlóra, akit később egy magyar versantológiának fordított is. Vele a hatvanas években találkoztam újra, amikor már Arany Jánost próbálta átültetni lengyelre: neki valóban „volt füle” a *Toldi* nyelvéhez. Engem különösen érdekelt, mennyire „mély” Nowak transzcendentális világa, ezért egyszer rákérdeztem: „Mondd, Tadeusz, hiszel Te Istenben?” Amire ő így válaszolt: „Istenben? Nem vagyok benne biztos. De az angyalokban biztosan hiszek!”

Különben Tadeusz Nowak volt az, aki elsőnek fordította versemet lengyelre. Történetesen ez egy olyan rímes (erősen Gałczyński hatása alatt), nem is rosszul megírt németellenes vers volt, *Erdő a Westerplattén*, ami 1954-ben nyomtatásban is megjelent a *Zycie Literackie* című krakkói hetilapban. Azt hiszem, egyetlen versszak kivételével ma is vállalhatom, mert nem a szocialista realizmus, hanem egyfajta lengyelbarát nemzeti romantika jegyében született. És mivel (nyersfordításom alapján) Tadeusz ültette át, egész jól hangzott lengyelül.

Nemzedékemből fordítottam verset a londoni Bogdan Czaykowskitól, a krakkói Jan Zychtól és Ewa Lipskától is, akivel több ízben, különböző helyeken találkoztam. Kivétel ezek alól a boroszlói Urszula Kozioł, akivel csak levelet váltottam – ma már a legjobbakkal tartott költő, aki az *Odra* című folyóirat költői rovatát gondozza. De antológiám Stanisław Barańczakkal zárul, akit én a lengyel nyelv kivételes művészenek tartok. Ő az ún. 1968-as nemzedék teoretikusaként és költőjeként tűnt fel a hetvenes évek elején. Kezdetben párttag volt, de hamarosan kilépett a LEMP-ből, és tagja lett a KOR néven alapított fontos Munkásvédelmi Bizottságnak – emiatt utazási tilalommal sújtották, így csak a Szolidaritás évében engedték ki Amerikába, hogy a Harvard egyetemen elfoglalja a lengyel nyelv és irodalom tanszékét. Én előtte, 1979 nyarán, amikor a poznani könyvtárakban kutattam, eldöntöttem, hogy felkeresem az akkor már eléggé jó nevű költőt, akinek *Kéretik olvasható írással kitölteni* című versével zártam *Az ismeretlen fá*. Ezt a verset különben még a pártállam idején is fel lehetett olvasni, egyszer a budapesti Lengyel Kulturális Központban arattam vele nagy sikert: egy kérdőív rendkívül szellemes paródiája volt, olyan kérdésekkel, mint „bekapcsolódott-e a kor vérkeringésébe (igen, nem)” és „van-e birtoka, s amivel rendelkezik, – a félelem, tartós?”¹¹

Egyszóval egyszerűen becsöngettem Barańczakékhoz. Vékony, szemüveges fiatalember nyitott ajtót, és bár éppen gyerekének születésnap partyja volt nálunk, barátságosan betessékelt. Nem maradtam nála sokáig, de kapott egyet antológiámból, ami szívesen láthatólag megörvendeztette. Olyannyira, hogy elkezdett tanulni magyarul! Erről még polonista barátaim sem tudtak, de nem sokkal látogatásom után kaptam a poznani költőtől egy szótárazva, de *félíg magyarul írt* levelet,¹² aminek persze örültem, de az események hamarosan elsodorták új barátom nyelvtanulási szándékát – amint kiengedték a Harvardra, rengeteg dolga támadt, mással volt elfoglalva, de megmaradt hűséges levelezőpartneremnek.

Ezzel be is fejezném emlékezéseimet, csak még azt tenném hozzá, kiket vehetem volna még be antológiámba: gondolom, Adam Zagajewskit, akit már gyakran

fordítottam a hetvenes években (2016-ban Janus Pannonius Nagydíjat kapott) és a szűkszavú Ryszard Krynickit, akinek költészetét újabban fedeztem föl újra magamnak. Továbbá a jóval idősebb Janusz Szubert – ha már akkor ismertem volna kétsőn érő gazdag líráját. De *Az ismeretlen fa*, remélem, így is elég gazdag ízelítőt ad a modern lengyel költők legjobb verseiből.

JEGYZETEK

1. Saját fordításomban idézem *Az én forradalmam* című kötetemben. Gömöri György, *Az én forradalmam*, Pont Kiadó, Budapest, 2006, 53.
2. Mint már többször megírtam, a Bem-szobornál nem a fiatal Zbigniew Herbert, hanem a revizionista kommunista Ważyk próbált szóhoz jutni, bármennyire is kényelmetlen ez a tény az ötvenhatos forradalom mai meghamisítóinak.
3. Saját fordításom. Ez a vers nyomtatásban megjelent a lengyel írók lapja, a *Nowa Kultura* egyik 1956. novemberi számában, megelőzve a hamarosan megkezdődő visszarendeződést, ami miatt Wiktor Woroszyłski *Magyarországi naplója* sem jelenhetett meg teljes egészében Lengyelországban.
4. Megjelent, bevezetőmmel, a folyóirat 2001 téli számának 64–67 oldalán.
5. A *Magyar-lengyel változatok* című kötetemben (Pro Pannonia, Pécs, 2016), illetve angolul a Cynthia L. Haven által szerkesztett gyűjteményben: *An Invisible Rope. Portraits of Czesław Miłosz*, Ohio University Press, Athens, 2011.
6. Czesław Miłosz, *Abogy elkészül a világ*, ford. Gömöri György, AB-ART, Pozsony, 2011.
7. *Wolanie do Yeti*, Krakko, 1957. Fordításomban többször is megjelent, így a *Polscy poeci o uęgierskim październiku* című antológiámban (London, 1986), bár a magyar Szyborska-kötetben (*Kilátás porszemmel*, Jelenkor, Pécs, 1997) Csordás Gábor fordításában szerepel.
8. Lengyelül először cím nélkül a *Hermes, pies i gwiazda* (Varsó, 1957) című kötetben, magyarul először az *Irodalmi újságban* (1959), majd a *Gloria victis 1956* című antológiában (München, 1966) jelent meg.
9. *Az ismeretlen fa*, *Modern lengyel versek antológiája*, válogatta és fordította Gömöri György, Occidental Press, Washington, 1978, 76.
10. Wiktor Woroszyłski, *A batár átlépése. Versek és írások*, fordította Gömöri György és Kerényi Grácia, Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2013.
11. *Az ismeretlen fa*, 107.
12. Baránczaktól több verset fordítottam: *Nagyvilág*, 1989/6, és külön írásban méltattam munkásságát: Gömöri György, *Magyar-lengyel változatok*, Pro Pannonia, Pécs, 2016, 161–163.

